

УДК 271.4(477)091

РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА В БОРОТБІ ЗА ТВЕРЕЗІСТЬ

МАР'ЯНА КУЗИК,

магістр історії Львівського національного університету ім. І. Франка

У статті визначено організаційно-ідеологічні етапи становлення та здобутки греко-католицького духовенства в боротьбі за тверезість у Західній Україні в середині XIX - на початку XX ст. На основі джерел та опублікованої літератури зроблено висновок, що антиалкогольний рух був важливим фактором розвитку національної історії.

Ключові слова: *Галичина, Західна Україна, греко-католицьке духовенство, антиалкогольний рух, братства тверезості.*

Постановка проблеми й аналіз публікацій та джерел, у яких започатковано її вирішення. Згідно зі звітами міжнародних організацій, за рівнем споживання алкоголю населення сучасної України посідає одне з перших місць у світі [36]. Важко усвідомлювати для кожної мислячої людини, що у нашій країні зловживання алкоголем починається в юному віці. Перед українським народом постає реальна загроза нормального розвитку, однак це питання і досі залишається не вирішеним в нашому суспільстві. Проблема алкоголізму щороку лише поглиблюється і причин цьому багато. Пошук ефективних шляхів виходу українського суспільства з алкогольного дурману неможливий без врахування досвіду у цій сфері, який напрацювало людство, зокрема і наші попередники.

У другій половині XIX - першій половині XX ст. активна боротьба за тверезість у Галичині, розвивалася під впливом аналогічного загальноєвропейського руху. У процесі кількох десятиліть напруженої роботи українським борцям за тверезість вдалося виробити значний арсенал засобів у подоланні алкоголізму. Проте, цей набутий досвід і досі залишається поза увагою сучасників. В українській історіографії бракує комплексного дослідження антиалкогольного руху, який був складовою українського національно-визвольного руху на західноукраїнських землях у вказаний період.

Таким чином, роль греко-католицького духовенства в боротьбі за тверезість на Західній Україні у другій половині XIX - початку XX ст. відзначається науковою та практичною актуальністю і значущістю. Виходячи з цього, спробуємо якомога об'єктивніше і глибше підійти до висвітлення цієї складної теми.

Важливе підґрунтя для дослідження цього питання дає широка джерельна база. Її основу становлять матеріали, що зосереджені у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІА), зокрема у таких: "Галицьке намісництво" (ф. 146); Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, м. Львів (НТШ) (ф. 309); Товариство "Просвіта", м. Львів (ф. 348); Греко-католицька Богословська Академія, м. Львів (ф. 451); Державна спиртова монополія, Львівське відділення (ф. 299); Редакція газети "Діло", м. Львів.

Цікава інформація є також в колекції листівок, відозв і афіш, що зберігаються в науково-довідковій бібліотеці (ЦДІА).

Серед уміщених у названих архівних фондах документів переважають протоколи, інструкції та розпорядження, що регулювали окремі аспекти антиалкогольного руху; проповіді й звернення духовенства та світських інструкції. Характерна риса джерельної бази досліджуваної теми полягає в тому, що одні й ті ж документи знаходимо в різних формах - архівних матеріалах, публікаціях у пресі, окремих виданнях тощо.

Архівні документи доповнюються матеріалами преси та різними видами публікацій, зокрема статутами, річними звітами, методично-організаційними матеріалами. Переважно вони друкувалися в церковних періодичних виданнях: "Нива", "Львівські архієпархіальні відомості". Особливе значення для вивчення антиалкогольної діяльності духовенства мають шематизми (списки духовних та інших осіб, зайнятих у церкві, їх функції, а також списки всіх парафій, церковних товариств тощо). Їх аналіз сприяв повнішому вирішенню проблеми чисельності, характеру розширення та діяльності "братств тверезості" в різні історичні періоди.

Під час дослідження цієї теми автор використала близько десяти українських періодичних видань, серед них і ті, що виходили в Західній Україні до 1939 р., зокрема, "Слово", "Діло", "Мета". Особливе місце серед них належить часопису "Відродження" (1929-1939) - органу однойменного антиалкогольного товариства. Часопис широко висвітлював і досліджував події в Галичині у згадані роки. У цих періодичних виданнях, часто вміщувалися статті та звіти товариства "Відродження", у яких, окрім антиалкогольної діяльності, висвітлюються питання боротьби з курінням.

Історіографія досліджуваної проблеми незначна. Умовно ми її можемо поділити на такі групи: 1) праці, написані в Галичині до 1939 р.; 2) дослідження радянської історіографії; 3) студії, підготовані з 90-х рр. XX ст.

До перших ґрунтовних спроб дослідження антиалкогольного руху в Галичині належать праці відомих ідеологів та організаторів, зокрема І. Раковського "За тверезість" (Львів, 1934) та І. Герасимовича "Проти-

алкогольна боротьба. Як домагатись скасування коршем?" (Львів, 1929). Вони акцентували головну увагу на розвитку світського струменя антиалкогольного руху, на їхніх провідних діячах і здобутках, а місце греко-католицької церкви у цьому русі залишалося поза увагою. Автори звертали увагу на проблему поширення алкоголізму, розкрили суть цього явища та показали, які воно завдає економічні та моральні збитки українському громадянству. У цих працях висвітлюються основні етапи та методи боротьби проти пияцтва. Значення і суспільну вагу такої боротьби на різних етапах історичного розвитку певною мірою засвідчує багатотомна "Історія України-Руси" М. Грушевського.

У радянській історіографії даному питанню не приділяли належної уваги, ґрунтовних та цілісних праць на тему алкоголізму мало. Ми можемо виділити лише роботу Наталі Мірчук "Пастка для розуму" (Львів, 1991), де авторка показала основні етапи розвитку антиалкогольного руху не лише в Україні, але й у світі.

Коло сучасних українських дослідників, які безпосередньо займалися проблематикою алкогольної політики та руху тверезості в Галичині, дуже вузьке. Серед них, потрібно відзначити праці та статті Василя Лаби, який понад 20 років працює в царині досліджень історії рідного краю. На особливу увагу заслуговує його праця "Не пийте, хлопці", - Україна просить. Історія боротьби галицьких українців за своє духовне визволення" (Львів, 2000). У ній автор висвітлює окремі питання боротьби греко-католицького духовенства за тверезість.

Чи не єдина узагальнююча праця з історії українського антиалкогольного руху належить Борису Савчуку і має назву "Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX-30-х роках XX ст." (Івано-Франківськ, 2001). У цій роботі автор у науково-популярній формі простежує етапи розвитку боротьби проти пияцтва та показує її головні віхи.

Таким чином, роль греко-католицького духовенства в боротьбі за тверезість на Західній Україні в середині XIX - на початку XX ст. відзначається науковою та практичною актуальністю. Вітчизняні історики ще не приділили їй вивченню належної уваги, хоча для цього існують солідна джерельна база та інші необхідні передумови. Виходячи з такого становища, спробуємо об'єктивно й глибоко підійти до висвітлення цієї теми.

Мета статті - показати організаційно-ідеологічне становлення та здобутки греко-католицького духовенства в боротьбі за тверезість в Західній Україні в середині XIX - початку XX ст., де цей рух набув високого рівня розвитку і став однією із важливих сторін життя українства.

Для цього висувуються такі **завдання**:

- шляхом синтезу особливого й загального розкрити основні етапи організаційно-ідеологічного становлення, характер і здобутки греко-католицької духовенства в боротьбі за тверезість у зазначений період;

- довести, що антиалкогольний рух був важливим фактором розвитку національної історії.

Виклад основного матеріалу. Антиалкогольний рух у світі та в Галичині мав глибокі корені. Одним із результатів модернізації провідних світових держав стало виникнення суспільних рухів, метою яких була боротьба з таким соціальним явищем як пияцтво.

Одним із перших товариств, які розпочали боротьбу з алкоголізмом, було Товариство тверезості, засноване 1808 р. у Північній Америці. Його члени зобов'язувалися до поміркованого вживання алкогольних напоїв. У 1826 р. воно перетворилося на перше абсти-

нентське¹ товариство, і за деякий час налічувало вже тисячі членів [16]. Унаслідок цих змін обсяги виробництва алкоголю в США зменшилися. Америка розпочала цю боротьбу найшвидше, громадськість країни зрозуміла загальну потребу суспільного виховання в протиалкогольному дусі. Об'єднання зусиль католицької і протестантської церков, жінок абстиненток, Товариства добрих тамплієрів змогли залучити до себе багато членів та зобов'язати їх до повної абстиненції. Своєю працею вони поширювали через влаштування вистав, видавання протиалкогольної літератури, за їх допомоги в школах проводили протиалкогольне виховання.

Антиалкогольний рух в Європі теж мав глибокі корені. Найстарше європейське антиалкогольне товариство засноване в Шотландії (1826), згодом у Швейцарії (1837), Норвегії (1850), Німеччині (1883), Австрії (1884), Франції (1895). Перше польське товариство "Елевтерія" засноване 1902 р. [7]. В Англії протиалкогольне виховання проводили "Ліга об'єданого королівства", товариство "Добрих тамплієрів" та ліга жінок "Біла стрічка" (під проводом місс Агнес Слейж) [9].

Важливу роль у боротьбі з алкоголізмом відіграло духовенство. Так, у 1877 р. у Німеччині засновано "Братство синього хреста боротьби з пияцтвом", відповідні об'єднання священників виникли в Шотландії (1826), Швеції (1837) [Там само]. В усій Європі набула розголосу проповідницька праця ірландського священника Мат'ю, який заснував "Братство утриманості" у 1838 р. і за два роки кількість його членів зростає до 2 млн осіб [Там само].

Рух тверезості в XIX ст. в Америці та Європі поступово перетворювався на важливу складову масштабних суспільних рухів. Їх основним ідеологічним постулатом стає поміркованість - одна із чотирьох головних християнських чеснот.

Ці світові процеси одночасно із складним становищем, в яких опинилися західноукраїнські землі в Австрії, безумовно вплинули на зародження та розвиток антиалкогольного руху в Галичині у першій половині XIX ст.

Унаслідок складних процесів, що супроводжували розділи Польщі, вересневим 1772 р. ревіндикаційним маніфестом Марія Тереза оголосила "возз'єднання" з Австрією давньоруського Галицького князівства, яке отримало назву "Королівства Галиції і Лодомерії". Край перейшов під владу абсолютної монархії, 29 грудня 1773 р. шляхта урочисто присягнула на вірність австрійській короні [28]. Галичина була оголошена губернаторством з центром у Львові.

Австрійські монархи провели низку реформ в дусі "просвіченого абсолютизму", які мали позитивні наслідки для покращення життя селян, але панівні в алкогільній сфері порядки залишилися непорушними. Прикладом цього є прийнятий цісарський патент від 5 квітня 1782 р. про скасування особистої кріпацької залежності селян і надання їм громадянських прав та декрет від квітня 1786 р., що проголошував право селян на вічне користування землями, які перебували в їхній власності [33]. Але на практиці все виглядало по-іншому, ці постанови не принесли відчутних позитивних змін у соціально-економічне і правове становище селян. Одна із найважливіших причин: селяни і надалі залишалися прикріпленими до землі, на якій працювали, та до пана, який володів ними.

У цей період головною формою приватної влас-

¹ Абстиненція - стримання, помірність від чого-небудь (напр., від алкоголю та куріння).

ності та адміністративної влади в Галичині виступав домінія, що перетворилася на своєрідний територіально-виробничий комплекс, який нерідко був складним об'єднанням міста, села та підприємств. Центрами домінії були панські маєтки, де здебільшого заправляли орендарі-євреї, які організовували функціонування всього соціального та господарського механізму (корчми, млини, ринки, тощо) [24]. Євреї-орендарі стали центральною ланкою всього механізму, що забезпечував перетворення збіжжя - головного продукту селянської праці - на горілку і, врешті, її споживання тими ж селянами. Згідно з умовами контрактів орендарі були змушені купувати зерно і пшоно лише у своїх землевласників - пропінаторів [33].

У 30-х роках XIX ст. шляхта вдалася до технічної модернізації горілкової індустрії. Як наслідок, уже на 1841 р. у Галичині діяло 203 новообладнаних горілочних і 430 пивних підприємств, де працювало по 50-70 робітників. Перші з них виробляли по 60-100 тис. пляшок горілки на рік. Хоча модернізовані горілочні заводи складали менше 10% від загальної кількості гуралень, вони давали майже половину всієї спиртової продукції [Там само]. Законотворчим наслідком розвитку гуральництва стало неухильне збільшення кількості шинків, кожен з яких припадав на 430 мешканців Галичини [10]. Відповідно, зростало споживання алкоголю та погіршувався рівень соціального життя населення.

Пияцтво стало однією із болючих соціальних проблем на території українських земель у складі Австро-Угорщини, що нерідко приводило до руйнування дрібних селянських господарств. Слід зауважити, що аж до 1875 р. у Галичині поміщики мали право пропінатії², тобто право виробляти й продавати спиртні напої в межах своїх володінь і при цьому звільнялися від сплати податків і акцизних зборів з виробництва алкоголю. Внаслідок цього гуральництво стало соціальною статтею прибутків галицьких поміщиків, яка з року в рік зростала за рахунок систематичного споужання селян. Це було винятково феодалне право, яке затрималось офіційно ще й після скасування панщини майже на 30 років, а у віддалених місцевостях Галичини і значно довше. Власне гуральництво було найрозвиненішою галуззю галицької промисловості, яке досягло справді небачених розмірів [27]. Проте розвиток цієї галузі зумовив зростання пияцтва насамперед серед селянства, якому поміщики примусово збували левову частку виробленого алкоголю.

Споужання українського селянства викликало опір серед частини українського духовенства та інтелігенції, які об'єднали свої зусилля в боротьбі з масовим алкоголізмом і залучувало антиалкогольний рух в Галичині, перший етап якого припадає на 40-і рр. XIX ст. Важливе місце в цьому русі, як і в будь-якій іншій сфері життя, тогочасного українського суспільства посідало греко-католицьке духовенство [12]. З митрополітич, єпископських, священницьких кіл та зі студентів духовних семінарій вийшли ідеологи національно-визвольного руху та його складової - руху за тверезий спосіб життя.

Вони були першими, хто почав працювати над поширенням тверезості в народі. Це нове духовенство розуміло, що його обов'язки не стільки старатись про

забезпечення релігійних і обрядових потреб населення, але й турбота про його освіту й добробут. Уже в першій половині XIX ст., за підтримки й заохоти консисторії, по селах проводилися систематичні акції проти корчем.

Українське духовенство ще з давніх часів багато уваги приділяло боротьбі за тверезість по селах [17]. Одним з найголовніших його здобутків стало винайдення такої організаційної форми, як "братства тверезості", що, на нашу думку, виявилася найбільш прийнятливою та ефективною для згуртування широких селянських мас. "Братства тверезості" на українському ґрунті виникають на тлі загальноєвропейського руху у тому ж напрямі³.

Справжній початок поширення та затвердження товариств тверезості, а власне "Братств тверезості", припадає на роки перебування на посаді митрополита Михайла Левицького. Митрополит намагався звернути увагу на велике поширення пияцтва серед галицького населення та закликав духовенство поширювати тверезість у парафіях. Відтак 3 жовтня 1844 р. митрополит Михайло Левицький видав куренду⁴, яка свідчить, що справа боротьби за тверезість увійшла тоді вже в нову стадію - організації окремих "братств тверезості" [Там само].

Потрібно згадати "пересторогу", яку видав Михайло Левицький, і яка забороняла силою примушувати парафіян складати приречення та публічно ганьбити тих, що не вступали до братств [Там само]. Уся ця робота мала проводитися на принципах християнської моралі та індивідуального підходу.

Справа не змусила себе чекати і вже 10 жовтня 1844 р. перемишльський єпископ, відомий просвітник Іван Снігурський, видав послання, де гостро карав головний "налог" (ваду) - пияцтво. Він наказував парафіяльному духовенству "повчати нарід та остерігати його від того нещастя" [5]. Спираючись на слова з Св. Письма, що "Тисяча хворіб потоком плине з пияцтва як з джерела", Іван Снігурський закликав людей присягати на повну відмову або поміркованість у вживанні алкоголю [Там само].

Боротьба з пияцтвом в Галичині торкалася інтересів шляхти та євреїв (корчмарів). Це ті верстви населення, в інтересах яких був розвиток гуральництва. У 40-50-х рр. XIX ст. опозиційні рухи тверезості вдалися до апелювання і тиску на владні структури. Дідичі та власники гуралень надсилали численні скарги і доноси до Галицького сейму та віденського уряду із закидами, що діяльність греко-католицького духовенства із закладання "братств тверезості" завдає "величезної шкоди державному скарбові" [6].

³Започаткував їх приватна людина, монах-капуцин, за походженням ірландець, Теоболд Метью (*Teobald Mathew*). Він вперше проголосив (задекларував) гасло повної абстиненції від усіх алкогольних напоїв. "Братства тверезості" виникли в XIX ст. у Німеччині, Пруссії, Австрії, а потім у Галичині. "Братства тверезості" тим відрізнялися від інших товариств, що розрізняють алкогольні напитки та ділять їх на дві групи: на т. зв. горючі напитки, до яких зараховують горілку, рум арак, - та впоюючі (вино, пиво, питний мід). Члени братств зобов'язані до повної здержаності від "горючих напитоків", зате при "впоюючих напитках" зберігають міру. У 1851 р. папа Пій IX затвердив статуту "братств тверезості", зложених одним німецьким єпископом "надаючи членам значні відпущення та посвячуючи ціле братство під покров Пресвятої Богородиці" [Там само].

⁴ *Куренда* - послання - розпорядження.

² *Пропінатія*, ймовірно походить від слів: 1) *propina* - а) право на пасовище, право на влаштування банкету; 2) *propinatio* - продаж напоїв, дохід із продажу напоїв, насамперед горілки; 3) монопольне звичаєве право дідичів виробляти алкогольні напої (горілку та пиво) на території своїх помість (право поміщиків виробляти і збувати пиво і горілку).

Варто зазначити, що ведення антиалкогольної агітації вимагало справді великої відваги від священиків. Адже, затвердження на посаду пароха, т. зв. "презенту", вони отримували від того ж поміщика, економічний добробут якого зазвичай залежав від алкогольної промисловості. Тому поміщики перед підписанням презенту намагалися з'ясувати, чи той або інший пропонуваний на парафію священик не є прихильником тверезості. І навіть сміливці, які намагалися проводити у своїх парафіях боротьбу з алкоголізмом, скаржилися на те, що їх зусилля зводяться нанівець постійним зростанням в містах та селах кількості корчем.

Певні зміни в розвиток руху тверезості в Галичині приніс революційний 1848 р., що увійшов у європейську історію як "Весна народів". Революція спричинила багато глибоких змін і нововведень у національно-політичний розвиток галицьких українців. Цей час був насичений демократичними зрушеннями і виявами самоорганізації: створенням першої політичної організації - Головної Руської Ради з 34 місцевими відділами, організацією військових загонів "Народної гвардії", появою першої газети "Зоря Галицька", виборчою кампанією, парламентською діяльністю тощо [33].

Попри все, рух тверезості серед українського населення почав занепадати. Мабуть, причиною цього стала поява нових пріоритетів політичного та культурного розвитку, а також негативне ставлення до антиалкогольної діяльності офіційних чиновників. У Галичині такий масовий рух став небажаним для влади, бо представляв значну організовану силу, внаслідок чого прийом до "братств тверезості" став обмежений, а засновані братства почали повільно розпадатися.

Здавалося б, що покращення життя галицької людності та зрушення на краще в антиалкогольному русі повинно було відбутися після прийняття цісарських декретів - декрету від 16 квітня 1848 р., який скасовував панщину, та декрету від 7 вересня 1848 р., що забороняв практику примусової купівлі селянами пива і горілки у своїх панів [30]. Селяни позбавлялися всіх пов'язаних з цим зобов'язань і отримували право вільної купівлі алкогольних напоїв. Це означало ліквідацію важливих привілеїв, пов'язаних із правом пропінації. Однак, результат цих законодавчих нововведень не був однозначним. Безумовно, це був великий прорив у законодавчій базі держави, що надав широкі права і свободи багатомільйонному населенню, з одного боку, та підтвердив сумну дійсність великого поширення алкоголізму серед українського населення - з іншого. За свідченнями численних джерел в цей період складається складна ситуація, через пияцтво розорується велика кількість господарств. Якщо раніше селяни пропивали в основному те, що заробляли, а продати за борги землю і хату без дозволу пана не могли, то тепер, ставши правовільними та власниками свого майна, вони могли пропивати все до самого зубожіння. Так бачимо, що причини поширення пияцтва в Галичині обумовлювалося не лише характером алкогольної політики, але й панівними соціально-економічними умовами та традиційним укладом життя. Однак, на нашу думку, однією із найвагоміших причин такого стану речей був занепад у розвиток антиалкогольного руху, спричинений відсутністю свідомого та рішучого провідника.

Беручи до уваги різноманітні перешкоди, важливим наслідком цього першого етапу розвитку руху тверезості стало формування у селянства зародків "антиалкогольної свідомості". Українське населення почало усвідомлювати, що горілка і шинок є важливим джерелом їхнього соціального визиску.

Наприкінці 1860-х років відбувається нове піднесення антиалкогольного руху, воно було зумовлене змінами у внутрішній та зовнішній політиці Австро-Угорщини. Безпосередній вплив на становище в цій сфері мали наслідки австро-пруської війни 1869 р. У зв'язку з вербунком чоловіків до війська посилюлися злидні, існування на межі голоду для багатьох сімей стало нормою життя. На такому тлі різко зростає пияцтво [33].

Ще одним поштовхом до повернення боротьби з алкоголізмом став твір С. Качали під назвою "Що нас губить, а що нам помочи може?" (1869), у якому автор пояснює простому селянинові, що в основі всіх його бід лежить пияцтво та темнота [30]. Він доводив, що через корчми поміщики продовжували підступно грабувати селян. Так, у 1864 р. дохід з пропінації складав 5 млн корон. Цікаво те, що в цей час у Львові фунт м'яса коштував 64 крейцери, фунт смальцю - 56 кр., горілка - 80 кр. [Там само].

Ймовірно, ця складна ситуація змусила звернути на себе увагу парафіяльного духовенства. Спершу за власною ініціативою вони почали відновлювати "Братства тверезості". Матеріали преси, насамперед часописів "Слово" та "Батьківщина", засвідчують існування цих інститутів, в цей період, у багатьох громадах Золочівщини, Станіславщини, Львівщини та інших місцевостях.

Відновлені та засновані нові братства досягають піку свого розвитку за митрополита Йосифа Сембратовича, який навчався в Римі і добре знав тогочасні тенденції соціального розвитку у Європі. Внаслідок цього він зміг надати українському антиалкогольному руху європейських рис [3].

Митрополит Йосиф Сембратович приділяв достатню увагу діяльності та правочинності братств. Відтак, 3 квітня 1874 р. він звертається до народу з посланням "Про високу гідність людини". Це послання складалось з 10 духовних диспутів, з яких п'ять стосувалися високої вартості душі, а у дальших п'ятих говорилося про гріх пияцтва [17]. Проповіді на такі теми кожен священик мав виголошувати щонеділі й на свята.

На особливе прохання галицького митрополита папа Пій IX у посланні від 30 червня 1874 р. благословив створення "Братств тверезості" серед греко-католицького населення Австро-Угорщини, надавши їм самостійного статусу та "духовних пільг". Спираючись на це, Йосиф Сембратович 4 серпня 1874 р. видав циркуляр "О братствах встреземливості і о отпустах для них, Его святости Пием IX, Папою римським наданных" [Там само]. З тих пір братства мали користуватися загальним для всіх католицьких "Братств тверезості" статутом [Там само]. Згідно з цим документом, галицьке духовенство мало право закладати при церквах такі інституції і уряд не мав права чинити тому якісь перешкоди. Члени братств повинні були "все життя утримуватися" від вживання "усіх горючих напоїв" (горілки) та "поміркованого вживання" вина, пива, меду та інших спиртних напоїв [Там само].

Обітницю складали добровільно, а відмова від неї не була гріхом. Але сама зрада обітниць і повернення до пияцтва є гріхом. Особливістю обітниць було те, що, по-перше, вона не поширювалася на ліки, які вироблялися на спирт, а по-друге, у випадку якщо людина йшла у військо, могла не дотримуватися обітниць, хоч і мала старатися її не переступати [14].

Справа заснування "Братств тверезості" такого інституту на селі залежала лише від місцевого духовенства. Коли все ж церква вирішувала в своєму селі

створити цю інституцію, то повідомляла про це деканального пароха. Підтвердити статут міг лише єпископ, але, як зазначав сам митрополит Йосиф Сембратович, що всі братства, які відкривалися при церквах були вільними і могли до статуту вносити поправки [15].

Свідченням приналежності до братства виступали різноманітні атрибути, головними з яких була "Грамота братства тверезості", володіти якою повинен був кожен його член. На грамоті мало бути вміщено ім'я, прізвище і день прийняття, а також надруковану на тій легітимізації молитву св. Бернарда до Пресвятої Діви Марії і витяги зі статутів [17]. Необхідним для кожного братства була наявність "Книги братства тверезості".

У другій половині 1870-х рр. набули поширення різні форми пропаганди тверезості серед галицького населення. Так, новим потужним чинником розгортання антиалкогольного руху стали місії тверезості, які передовсім були покликани поширювати його в ще неохоплені місцевості та приєднувати нових прихильників цієї ідеї. Власне, з цією метою Йосиф Сембратович видав куренду від 25 грудня 1874 р., якою закликав духовенство організувати місії тверезості [Там само].

У місіонерські поїздки їздили переважно представники духовенства, так звані "апостоли тверезості": В. Залозецький, який став засновником нових "Братств тверезості", А. Струтинський, Й. Кобринський, Ф. Огоновський, В. Паук, І. Мардарович та Р. Мох [16]. Вони пропагували у громадах закладати "Братства тверезості" та відмовлятися від вживання алкогольних напоїв. Можна стверджувати, що саме така форма антиалкогольної боротьби набула найбільшої популярності і принесла великі результати. Для прикладу, протягом 1874 р. в Галичині відбулися місії проти поширення пияцтва у 19 місцевостях, у наступному - вже 50 [1].

За митрополита Йосифа Сембратовича антиалкогольний рух пережив найбільше піднесення, а особливо у 1874-75 роках. Лише на 1874 р. припадає 400000 членів "Братств тверезості" [8]. Ситуація ускладнилась, коли у 1875 р. крайова влада, т.зв. губернія, заборонила організувати ці братства [11]. Наслідком такої діяльності стало зменшення кількості шинків у краї впродовж 1878-1882 років з 23 286 до 18 537, тобто майже на 20% [4].

У жовтні 1882 р. австрійський уряд під тиском польських поміщиків в Галичині таки домігся усунення з посади "незручного" митрополита Йосифа Сембратовича [32]. Ця подія справила гнітче враження на парафіяльне духовенство та негативно позначилося на розвитку антиалкогольного руху, яке позбулося авторитетного і свідомого провідника.

Невдовзі, за прикладом свого попередника, новий митрополит Сильвестр Сембратович, продовжив підтримувати рух тверезості в Галичині. У "Зверненні до вірних русинів католиків" від 1885 р., головною метою церкви він визначає виховання руської молоді в релігійно-моральному звичаї та закликає обороняти молодь від поганого впливу навколишнього середовища [6].

Звичайно, і на початку ХХ ст. духовенство не залишалося осторонь суспільних проблем. Велику роль у зміцненні авторитету греко-католицької церкви відіграв визначний учений, меценат граф Андрей Шептицький, який, ставши 1901 р. галицьким митрополитом, залишався авторитетним діячем на західно-українських землях, користувався великою повагою у всьому християнському світі. Уже у своєму першому зверненні до народу - Пастирському листі від 1899 р.

до вірних, Андрей Шептицький закликав "працею, ошадністю і тверезістю" усунути "вбогість з нашого життя" [19].

Поширення виховання морально-етичної та здорової молоді митрополит проводив і серед семінаристів навчальних закладів міст. Наприклад, у посланні Андрея Шептицького 1901 р. до семінаристів греко-католицької Богословської академії, у питанні правил поведінки семінаристів, у 30 пункті зазначалося: "Уживання розпалюючих напоїв серед семінаристів забороняється якнайгостріше" [6]. Лише з дозволу ректора на обід або вечерю можна було вжити вино, але не більше, ніж чверть літра на особу. Не вільно було семінаристам заходити у будь-які громадські заклади, де продають алкогольні напої. Це робилося з метою виховати їх повними абстинентами, щоб у майбутньому молоді люди могли стати хорошими проповідниками тверезості серед простого люду.

Наростав рух тверезості і по селах. І помічку в тому було сприяння вищих чинів духовенства. Наприклад, у 1907 р. митрополит Андрей видав у справі організації та діяльності церковних братств обширне пастирське послання, в якому зазначав: "Хотя й братства тверезості ведуть людей не так до спільної роботи для добра громади і до діл любові, як радше до прочитання св. Тайн і до чесноти тверезості, то, однак, і в тих братствах потреба щоби всі були примірними християнами, весь божий закон заховували, а передовсім Божу заповідь "люби ближнього" [18]. Цим посланням митрополит наголосив на великому значенні поширення "братств тверезості", що пропагували основи моральності серед населення.

Аналіз шематизмів трьох греко-католицьких єпархій у загальних рисах дозволяє визначити чисельність, структуру та інші важливі характеристики розвитку "Братств тверезості". Так, на 1913 р. такі інституції діяли у 275 парафіях Львівської єпархії [21], Перемишльській - 105 22, Станіславській - 185 [23]. Найчисленнішими були братства у Львівській єпархії: більше третини з них мали понад 200 і майже стільки ж - понад 100 осіб. Найбільші, зафіксовані нами у шематизмі Львівської архієпархії, були в парафіях с. Ладичин (1300 членів), с. Нараїв (1400) [21]. Це джерело дозволяє лише приблизно визначити число діючих "Братств тверезості" в даний період.

Висновки

Отже, протягом століття духовенство залишалося головною русійною силою розвитку руху тверезості. На нашу думку, частково це було спричинено багатолітнім чужоземним пануванням на Галицьких землях австро-угорської династії, внаслідок чого світська українська інтелігенція була не численною і не могла істотно вплинути на вирішення соціальних проблем. Отже, духовенство греко-католицької церкви відіграло винятково важливу роль в українському національному русі галицьких земель в середині - другій половині ХІХ ст.

Головне завдання антиалкогольної боротьби греко-католицького духовенства полягало в тому, щоб зламати віками сформовані стереотипи у способі життя і мислення українського селянства та виховати в нього нове ставлення до алкоголю. Зважаючи на авторитет і вплив духовенства, очолюваного палким прихильником тверезості Йосифом Сембратовичем, одним із найголовніших здобутків стало винайдення такої організаційної форми, як братства тверезості, що виявилася найбільш ефективною для згуртування широких се-

ляньських мас. Завдяки їхній праці, яка зуміла пробудити природний інстинкт самозбереження, серед галицьких українців почали формуватися елементи "антиалкогольної свідомості". Українці ще не знали про негативний фізіологічний вплив на людський організм непомірного вживання алкоголю, але вже починали ясно розуміти, що горілка і шинок є важливим джерелом їхнього соціально-економічного визиску.

Однак духовенству як головній рушійній силі антиалкогольного руху не завжди вистачало організаційного хисту та послідовності у керівництві братствами тверезості. Попри палкі заклики щодо необхідності викорінення пияцтва, а також велику працю у цій царині десятків і сотень священиків, не вдалося виробити цілісної програми та ідеологічної концепції боротьби з цим соціальним лихом.

Зважаючи на всі здобутки та невикористані можливості, можемо констатувати, що історичну вагу має сам факт виникнення та розвитку антиалкогольного руху, який реально вплинув на зменшення масштабів пияцтва, а також дав цінний досвід боротьби з цим соціальним лихом для збереження здорової української нації.

Завдяки підтримці та авторитетові церкви було досягнуто реальних успіхів в "отверезінні" українського селянства. Засновані в Галичині у середині 40-х років XIX ст. братства тверезості стали одними з перших подібних інституцій у Східній Європі і зразком для наслідування іншими народами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі - ЦДАІЛ України). - Ф. 146. - Оп. 58. - Спр. 3028.
2. ЦДАІЛ України. - Ф. 451. - Оп. 1. - Спр. 99.
3. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Національна Академія Наук України. Від. рук. Фонд 9 (окремі надходження). - Спр. 211.
4. Алкоголізм - підстава влади шляхти в довоєнній Галичині // Відродження. - 1931. - Ч. 1-2.
5. Бачинський Л. Боротьба з пияцтвом 100 літ назад / Л. Бачинський // Відродження. - 1935. - Ч. 9.
6. Герасимович І. За боротьбу з коршмами / І. Герасимович / Діло. - 1930. - Ч. 5.
7. Раковський І. 25-ліття товариства "Відродження" / І. Раковський // Відродження. - 1934. - Ч. 4-5.
8. Наші абстинентські питання й змагання // Діло. - 1935. - Ч. 1.
9. Парфенович С. Наші завдання в протиалкогольній боротьбі / С. Парфенович // Діло. - 1929. - Ч. 2.
10. Протверезіння серед русинів // Діло. - 1929. - Ч. 4.
11. Щурат В. Про "братства тверезості" / В. Щурат // Діло. - 1934. - Ч. 1.
12. Химка І.-П. Греко-католицька церква і національне відродження в Галичині / І.-П. Химка // Ковчег : зб. статей з церковної історії. - 1993. - Ч. 1.
13. Сембратович С. Всячискому клиру архієпархії и вирним християнам мир о Господь и наше Архієрейське благословення! / С. Сембратович // Львівські архієпархіальні відомості. - 1895. - Ч. XXI.
14. Сембратович С. В справі братств тверезості до душпастирів / С. Сембратович // Львівські архієпархіяльні відомості. - 1890. - Ч. XXIV.
15. Каменецький Ю. Світла й тіні американської прогібіції / Ю. Каменецький // Ми молоді! - 1928. - Ч. 9-10.
16. Богачевський Т. Роля Греко-католицького духовенства в боротьбі з алкоголізмом / Т. Богачевський // Мета. - 1933. - Ч. 10.
17. о. Др. Фіголь. Абстинентський рух / о. Др. Фіголь // Нива. - 1937. - Ч. 4.
18. о. Чайківський Ф. Загальні збори німецького протиалкогольного Союзу / о. Ф. Чайківський // Нива. - 1936. - Ч. 20-21.
19. Шематизм Львівської архієпархії. - Львів, 1913. - С. 477.
20. Шематизм Перемишльської архієпархії. - Перемишль, 1913. - С. 542.
21. Шематизм Станіславської архієпархії. - Станіслав, 1913. - С. 235.
22. Великий подвижник відродженецького руху митрополит Й. Сембратович. Відродження. - Львів, 1937.
23. Герасименко М. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панцинного господарства / М. Герасименко. - К. : Академія наук України РСР, 1959.
24. Герасимович І. Геть з алкоголем і коршмами / І. Герасимович. - Львів, 1930.
25. Герасимович І. Як боротися з алкоголем і коршмами? / І. Герасимович. - Львів, 1930.
26. Ковальчук Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель / Г. Ковальчук. - К. : Наук. думка, 1988.
27. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. - Львів, 1990.
28. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільного руху (XX ст. - 1939 р.) / М. Кугутяк. - Івано-Франківськ, 1993.
29. Лаба В. "Не пийте, хлопці", - Вкраїна просить. Історія боротьби галицьких українців за своє духовне визволення / В. Лаба. - Львів, 2000. - Ч. 2.
30. Мельничук Н. Пастка для розуму / Н. Мельничук. - Львів : Каменярь, 1991.
31. Раковський І. За тверезість. Короткий історичний огляд українського протиалкогольного і протинікотининого руху. В 25-ліття т-ва "Відродження" / І. Раковський. - Львів : Українське протиалкогольне товариство "Відродження", 1934.
32. Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX - 30-х роках XX ст. / Б. Савчук. - Івано-Франківськ, 2001.
33. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (ост. третина XIX - кінець XX ст.) / Б. Савчук. - Івано-Франківськ, 1999.
34. Сембратович С. Звернення до вірних русинів-католиків / С. Сембратович. - Львів, 1895.
35. Історія тверезницького руху [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.tvereza.info/sobriety/history/sobermovements.html - 53к.

M. Kuzyk

ROLE OF GRECO-CATHOLIC PRIESTHOOD IN STRUGGLE FOR SOBRIETY

In article, it has been defined the organizationally-ideological stages of formation and achievements of greco-catholic priesthood in struggle for sobriety in Western Ukraine in the middle of XIX - beginning of XX century. It has been analysed the basic stages of formation, character and achievements of greco-catholic priesthood in struggle for sobriety in indicated period. On the basis of sources and published literature was made a conclusion that antialcoholic movement was the important factor of development in national history.

Key words: Галичина, Західна Україна, греко-католицьке духовенство, антиалкогольний рух, братства тверезості.

© М. Кузык

Надійшла до редакції 24.06.2010

№ 4 (104) липень-серпень 2010 р.